

Šlosar, Dušan

[Laskowski, Roman. Derywacja rzeczowników w dialektach laskich. I., Abstracta, collectiva, deminutiva, augmentativa ; Laskowski, Roman. Derywacja rzeczowników w dialektach laskich. II., Rzeczowniki z formantem w funkcji przadmiotowej]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1972, vol. 21, iss. A20, pp. 244-246

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100847>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

V bylinách, historických písních a vojenských zpěvech, často také ve svatebních písních, jsou přirovnávány hlasy lidí k zvukům hudebních nástrojů:

*Kak ně zolotaja trubon'ka vostrubila,
Čto vozgovorit naš batjuška pravoslavny Car'*

Kirejevskij VI, s. 196, v. 10n.

Autor v celém svém díle provádí třídění materiálu důsledně podle obrazů básnického přirovnání, všímá si užití epitet u příslušných substantiv a sloves. U sloves věnuje pozornost předponám, všímá si případů, kdy příměry mají funkci symbolu:

*I sporidila ona sebe čado miloje
Ne jasnogo sokola, a udala dobra molodca*

Jeřimenko č. VII, v. 439n.

K citovaným dokladům je uváděna výstižně německá ekvivalence, i když jistě nebylo vždy snadné ekvivalenci nalézt, a to i pomocí perifráze. Dílo se nese spíše aspektem literárněvědným, který zřetelně převládá nad aspektem lingvistickým. Z práce je zřejmé, že antiteze je rozšířena v ruské lidové poezii nejvíce v bylinách, historických písních, baladách nebo vojenských zpěvech. V lyrických písních, v různých druzích žalozpěvů, k nimž je možno počítat i svatební písně, se sice tato stylová figura také objevuje, není však pro tyto druhy typická. Zcela chybí v lidové poezii duchovní.

Zpracování tématu končí pátou kapitolou (s. 204). V následující kapitole (s. 205–207) je uveden abecední seznam všech přirovnání, která se v knize vyskytují.

Sedmá kapitola (s. 208–220), závěrečná, výstižně shrnuje nejdůležitější poznatky, které se týkají vyjádření antiteze v ruštině, a zobecňuje její funkci a výskyt. Na konci je uveden přehled příslušné odborné literatury, o níž se W. opíral.

Lze říci, že dané téma je zpracováno pečlivě. Především je nutno ocenit příkladné rozvržení materiálu, logický a ucelený výklad, širokou materiálovou základnu a zasvěcený filosofický přístup. Kniha poskytuje spolehlivé informace o výskytu a funkci antiteze v ruské lidové poezii a jistě se setká v slavistické veřejnosti se zaslouženým ohlasem.

Aleš Brandner

Roman Laskowski: Derywacja rzezczowników w dialektach laskich I (Abstracta, collectiva, deminutiva, augmentativa), Wrocław – Warszawa – Kraków 1966, 128 stran, francouzské résumé, 1 mapa; II (Rzezczowniki z formantem w funkcji przedmiotowej), Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971, 172 strany, anglické résumé, 2 mapy.

Není to asi jen náhoda, že dokonalé slovtvorné popisy českých tradičních dialektů vycházejí v posledních desetiletích mimo Československo – v Polsku. Polská jazykověda si vybudovala mnohem bohatší publikační možnosti než lingvistika česká a mimo jiné i tato skutečnost podminila její intenzivní teoretický rozvoj. První práce toho druhu, kterou máme na mysli, je součástí popisu českého severovýchodního okrajového dialektu z okolí Kladska (Dialekt czeski okolic Kudowy I, II) z pera Januse Siatkowského (viz recenzi v SPFFBU A 14 [1966], str. 191–194). To byl první publikovaný moderní popis slovtvorby dialektu, nikoli jen diferencně pojatý přehled prostředků v několika vybraných významových kategoriích, jaký byl obvyklý ve starších nářečních monografiích.

Avšak Roman Laskowski pokročil ještě dále. Jeho práce (spolu s několika dalšími články publikovanými jinde) neznámá jen vyčerpávající rozbor motivovaných substantiv v dialektu: její hlavní přínos spočívá v konstituování dokonalejší metody popisu. Na bohaté materiálové východisko (přes 5 000 motivovaných substantiv), jež autor z větší části zapsal sám v terénu a zbytek pak doplnil z publikovaných prací) aplikoval poznatky moderních lingvistických teorií, tvořivě je rozvinul a dospěl k důležitým zjištěním a závěrům obecné povahy.

Snad nejnázorněji se to jeví na autorově rozboru a uspořádání deverbálních substantiv. Jejich klasifikace jak známo působí vždy jistě nesnáze vzhledem k tomu, že formace v tradičních kategoriích deverbálních substantiv, jako jsou jména prostředků, výsledků, objektů děje a zčásti i jména činitelská, jsou z velké části tvořeny týmiž formanty jako abstraktní názvy dějů. Laskowski však vycházejí z bohatého materiálu, nalezl velmi uspokojivé řešení. Nachází zde tři základní kategorie: dějová abstrakta, tzv. agentivní deverbativa (zahrnující tzv. jména činitelská a názvy prostředků) a deverbativa neagentivní (názvy

výsledků, objektů děje apod.). Jejich vzájemné vztahy jsou tyto: agentivní deverbativa spolu s neagentivními stojí v opozici k dějovým abstraktům jako příznakový člen. Vzájemný vztah obou kategorií předmětových (neabstraktních) má pak obdobný charakter: agentivní jsou příznakovým členem opozice agentiva – neagentiva. Toto rozčlenění je opřeno o analýzu souborů formantů sloužících těmto kategoriím: nejméně specifických prostředků mají dějová abstrakta, jejich repertoár se však jako soubor neopakuje v žádné z dalších kategorií. Agentivní kategorie mají sice prostředky části shodné s neagentivními (8 formantů), zčásti s abstrakty (5 formantů), vedle toho však disponují i formanty specifickými, jimiž je vytvořeno na 55 % formací. V kategorii deverbativ neagentivních je však specifickými prostředky vytvořeno pouhých 21 % formací. (Odtud plyne také poměrná sémantická disperznost formací poslední kategorie.) Laskowského řešení představuje tedy úspěšnou a tvořivou aplikaci teorie privativních protikladů na oblast slovtvorby.

Poněkud méně plasticky vyznívá klasifikace formací deadjektivních, podle našeho soudu proto, že Laskowski pojal celou mutační kategorii deadjektiv poněkud úzce: zařazuje sem hlavně jen ty formace, u nichž je vztah k fundujícímu adjektivu manifestován zachovaným adjektivním formantem (např. subst. *smrekov-ina* ← adj. *smrekov-y*), nikoli však útvary jako *hrušček* „hruškový koláč“, u nichž není adjektivní fundace patrná z formy. Tak se dostalo množství odvozenin, zejména takových, jež mohou být fundovány relačními adjektivy, mezi desubstantiva. A přece není často žádný významový rozdíl mezi formacemi, jež autor takto zařadil na jedné straně mezi desubstantiva (např. *plechač* „plechový hrnek“) a na druhé straně mezi deadjektiva (např. *uchač* „hliněný hrnek s uchy“). Mnoho takových formací pokládaných za desubstantiva má nadto stejné jako deadjektiva gramatický rod shodný s rodem určeného substantiva v předpokládaném motivujícím spojení; např. údajně desubstantivum *kobzolanka* „bramborová polévka“ je femininum. Nebo má shodné i číslo: *gumjaky* „gumové boty“. Ostatně mezi domnělými desubstantivy najdeme i formace, jež svůj původ z adjektiv manifestují zřetelnou adjektivní formou základu (např. *makovník* ← *makov-y* apod.). I sám fakt, že obě skupiny vymezené autorem, deadjektiva a desubstantiva, mají valnou většinu formantů shodných, svědčí o potřebě hledat jiná než čistě formová hlediska, o vhodnosti uznání dezintegrace fundujícího odvozeného adjektiva jako běžného postupu u odvozenin toho druhu.

Až na tuto výjimku nelze ovšem proti autorově interpretaci materiálu principiálně nic namítat. Naopak, Laskowski prokazuje velmi dobrý smysl pro významové odstíny formací, ba dokonce dovede přesně odlišit i formace přejaté do dialektu z kulturního jazyka od útvarů původních, autenticky nářečních. Existuje jen málo dokladů, které bychom vykládali jinak než autor. Z výkladů, které mají obecnější dosah, bude patrně třeba zkorigovat názor na genezi typu kolektiv se sufixem *-ina* (*dubina*): formant *-ina* je podle našeho přesvědčení původnější u deadjektivních názvů vlastností (a názvů jejich nositelů); názvy jako *houština* jsou tedy v češtině původnější, starší, kdežto názvy skupin stromů (*březina, dubina*) jsou vytvořeny až podle nich, a jejich chápání jako kolektiv je tudíž sekundární.

Není asi také na místě klást do jedné roviny skutečně konektivní formanty (např. *-j-* ve formacích jako *bijak*) s rozšířenými formanty *-al-ka* (*kapalka, kukalka*), *-an-ka* aj., jež mají u jediných formací zabránit tvarové homonymii s odvozeninami jiných významů (např. *kapka, kučka* apod.).

Pro dialektologii má význam zejména ten fakt, že autor ve svém popisu nevychází z apriorně stanovených kategorií. V krystalizaci kategorií se patrně nejmarkantněji projevuje specifická nářeční slovtvorba v rámci národního jazyka. V souladu s pojmenovacími potřebami dialektu se zde některé kategorie rozvinuly jiným způsobem než ve spisovném jazyce, útvaru funkčně odlišném. Cenné jsou také statistické přehledy prostředků uplatňujících se v nejpočetnějších kategoriích: u dějových abstrakt, u agentivních deverbativ, neagentivních deverbativ, agentivních desubstantiv (tj. u tzv. jmen konatelských) a atributivních desubstantiv – u posledních s výhradou týkající se delimitace útvarů, uvedenu výše. Poučné je například srovnání počtu některých odvozenin od slovesných a-kmenů a i-kmenů. Zatímco počet a-kmenových a i-kmenových sloves je podle našich zatímních zjištění v dialektu téměř vyrovnáný, je poměr mezi agentivními odvozeninami z a-kmenů a i-kmenů podle autorových tabulek 4 : 1. Tato skutečnost souvisí s faktem, o němž se autor zmiňuje, totiž s převládajícím nedokonavým charakterem slovesných základů pro derivaci tohoto druhu jmen: mezi lašskými slovesnými a-kmeny převládají nedokonavá deverbativa, kdežto převládajícím typem i-kmenů jsou denominativa. Formace neagentivní, derivované nezávazně na vidu, jsou fundovány a-kmeny stejně často jako i-kmeny.

Práce Laskowského přesvědčivě ukazuje, že složitou oblast nářeční slovtvorby lze úspěšně

zvládnout jediné tehdy, vycházíme-li z co nejpůlňějšího materiálového souboru dotyčného dialektu. Vzhledem k relativní početní omezenosti slovní zásoby tradičního dialektu patrně neexistuje možnost práce s dílčím tzv. reprezentativním vzorkem, který by nám umožnil dospět k výstižné charakteristice či dokonce ke spolehlivým teoretickým závěrům. Autorovo materiálové východisko se asi blíží úhrnu slovní zásoby dialektu, a proto reprezentativní povahu má. Jeho teoretické dedukce v závěru práce bezesporu znamenají obohacení slovo-tvorné teorie. Pro dialektology je pak zajímavá i ta část, kde se konstatují zeměpisné roz-díly uvnitř lašské oblasti. Autor ukazuje přesvědčivě, že na celé lašské oblasti existuje v podstatě jednotný systém derivace substantiv, dílčí rozdíly se týkají pouze jevů okrajových. Patří k nim různá míra využití některých formantů nebo rozdíly v existenci periferních, málo produktivních typů apod. Autor zachytil některé z těchto diferencí na schematické mapce. Ta ukazuje, že většinu z těchto izoglos lze přiřadit ke svazkům izoglos nebo přechodným pásům dělicím lašskou oblast podle hledisek hláskoslovných na opavský, ostravský a moravský typ (ke stejnému zjištění platícimu pro okrajové jevy syntaktické dospěl kdysi J. Balhar). Jako nejsvébytnější (a také vnitřně nejdiferencovanější) se přitom jeví typ opavský.

Teoreticky i materiálově fundovaná práce Romana Laakowského výrazně obohatila knihovnu monografií o českých dialektech.

Dušan Šlosar

K. Lichem: Phonetik und Phonologie des heutigen Italienisch, München (Max Hueber) 1969, 162 pages.

S Hans-Wilhelm Klein a publié sa *Phonetik und Phonologie des heutigen Französisch* (cf. notre revue A 14, 1966, 223–224; sur ces entrefaites, le livre a paru en troisième édition), M. Lichem nous a offert un livre analogue, consacré à la prononciation de l'italien. Dans la partie préliminaire, assez étendue, l'auteur part de la description des essais consacrés à formuler les règles de la prononciation correcte de l'italien, en ajoutant une explication des notions toutes fondamentales de terminologie et de phonétique générale. Ici, on peut douter, s'il est encore possible de nos jours d'opposer strictement la phonétique comme „une science naturelle“, à la phonologie comme „une science humaine“, ce qui est une conception trop simplifiée, basée peut-être sur les travaux plus anciens. Car, la phonétique moderne n'est pas seulement une physiologie des sons (Lautphysiologie) analysant les sons de la parole à l'aide de méthodes aujourd'hui surannées, comme p. e. le palais artificiel. D'ailleurs, même la palatographie a été depuis longtemps développée et modernisée. C'est pourquoi on est surpris que l'auteur reproduise les palatogrammes de Panconcelli-Calzia, établis il y a plus d'un demi-siècle. Au contraire, on a beau chercher dans le texte une mention des méthodes de la phonétique moderne pour l'analyse acoustique des sons du langage et une application des résultats des faits constatés à l'explication phonologique. Et, si un phonéticien s'occupe de la culture de la parole, de la rééducation de l'articulation ou s'il essaie de fixer la norme d'une prononciation modèle, est-ce que son travail relève du domaine des sciences naturelles?

L'auteur traite ensuite des phonèmes de l'italien dont il dresse une liste (en accord avec Bonfante) de 26 (7 phonèmes vocaliques et 19 consonantiques), en évitant d'insister sur quelques problèmes litigieux (p. e. la valeur phonologique de la paire *s-z*) et en se contentant de citer divers avis d'autres chercheurs.

Pour la description de la prononciation italienne, l'auteur souligne surtout les questions orthoépiques, en partant tout d'abord de l'orthographe dont il a esquissé l'évolution dans la première partie du livre. Les documents sont présentés dans une transcription, qui est tantôt phonétique, tantôt phonologique et, dans leur choix, l'auteur tient compte de la forme écrite des mots, en présentant des listes des paires de mots (homographes ou homophones) ce qui est avantageux pour la pratique de l'enseignement de l'italien parlé. Mais, comme le livre fut conçu comme un manuel pratique, il rendra sûrement de bons services aux lecteurs, même avec la liste des renvois bibliographiques où l'auteur a inséré maints menus travaux consacrés à la solution de quelques problèmes détaillés. L'usage pratique du livre serait encore facilité, si l'auteur augmentait le texte, pendant la seconde édition du livre, d'un registre des exemples cités dans le texte.

Karel Ohnesorg